

KRONIKA NAUKOWA

**Sprawozdanie z konferencji naukowej
pt. *Niemieckie i sowieckie ustawodawstwo
wobec Polaków i obywateli polskich 1939–1945*
Łódź, 21–22 maja 2018 roku**

W dniach 21–22 maja 2018 r. w Łodzi odbyła się konferencja naukowa pt. *Niemieckie i sowieckie ustawodawstwo wobec Polaków i obywateli polskich 1939–1945*, której organizatorem był Oddział Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: IPN) w Łodzi przy wsparciu Kuratorium Oświaty w Łodzi. Na początku wystąpił dyrektor Oddziału IPN w Łodzi, dr Dariusz Rogut, który powitał przybyłych na konferencję gości, w tym Zastępcę Prokuratora Generalnego i Dyrektora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, prokuratora Andrzeja Pozorskiego, dyrektora Biura Wojewody Łódzkiego Tobiasza Bocheńskiego, posła na sejm z ziemi łódzkiej Waldemara Budę i przedstawiciele władz lokalnych, dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ), prof. Dariusza Jeziornego, przedstawiciele organizacji kombatanckich, w tym Andrzeja Słowika, prezesa Stowarzyszenia Związek Weteranów Trzeciej Konspiracji 1956–1989, dowódcę 9 Łódzkiej Brygady Obrony Terytorialnej, pułkownika Pawła Wiktorowicza, przedstawiciele policji, straży granicznej, przybyłych księży z parafii diecezji łódzkiej oraz historyków, prelegentów i młodzież szkolną. Następnie odczytał list prezesa IPN, dr. Jarosława Szarka skierowany do uczestników konferencji, podkreślający sytuację ludności polskiej pod niemiecką i sowiecką okupacją. W swoim wystąpieniu kurator oświaty, dr Grzegorz Wierzchowski zwrócił uwagę na to, by historycy w swoich badaniach kierowali się chęcią dotarcia do prawdy.

Pierwszym prelegentem był honorowy profesor UŁ Dieter Schenk, były dyrektor Federalnego Urzędu Kryminalnego Republiki Federalnej Niemiec. W swoim referacie pt. *Zniszczenie polskiej*

inteligencji jako forma ludobójstwa przedstawił działania podjęte wobec Polaków na obszarach zajętych przez III Rzeszę, określane jako zbrodnie ludobójstwa. Następnie zwrócił uwagę na to, że po zakończeniu działań wojennych większość z osób wchodzących w skład aparatu administracyjnego państwa niemieckiego, zaangażowanego w kontrolę nad okupowanymi terytoriami, z różnych przyczyn nie poniosła żadnej odpowiedzialności. W swoim wystąpieniu pt. *Penalizacja pomocy Żydom. Niemieckie ustawodawstwo okupacyjne w Generalnym Gubernatorstwie* prof. Bogdan Musiał z IPN w Warszawie omówił system prawa, jaki obowiązywał na terenie okupowanym przez III Rzeszę z uwzględnieniem Generalnego Gubernatorstwa, jak również kwestię odpowiedzialności ludności polskiej za pomoc Żydom w okresie II wojny światowej.

W następnej części konferencji referat dr. hab. Janusza Wróbla z Oddziału IPN w Łodzi odczytał dr Sebastian Pilarski. W tekście zatytułowanym *Niemiecki system prawny jako narzędzie polityki depopulacyjnej na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy w latach 1939–1945* jego autor przedstawił sytuację demograficzną Niemców przed II wojną światową oraz w czasie trwania konfliktu oraz działania mające zmniejszyć możliwości prokreacji wśród Polaków i zwiększyć liczbę obywateli III Rzeszy przez przesiedlenia ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej: ZSRR), z Rumunii czy państw nadbałtyckich osób pochodzenia niemieckiego. Z kolei dr hab. Grzegorz Berendt z Uniwersytetu Gdańskiego i Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku w swoim wystąpieniu na temat *Przepisów regulujących konfiskatę rezerw finansowych Żydów w Generalnym Gubernatorstwie* zwrócił uwagę na sposoby, w jaki Niemcy odbierali majątek tej najbardziej znienawidzonej przez nich grupie ludzi. Najpierw zabierano pieniądze, kosztowności czy inne cenne ruchomości, ale na tym nie poprzestano i państwo niemieckie przygotowało różne rozwiązania prawne, aby odebrać Żydom cały ich majątek, do którego można zaliczyć przedsiębiorstwa, nieruchomości, papiery wartościowe, udziały w spółkach, oszczędności i depozyty w bankach, a nawet świadczenia emerytalne. Następnie w swoim wystąpieniu pt. *Holokaust Żydów polskich w Wilnie* dr Arūnas Bubnys z Centrum Badania Ludobójstwa i Ruchu Oporu Mieszkańców Litwy w Wilnie przedstawił sytuację tej grupy w latach 1941–1944. Omówił: przejmowanie kontroli przez Niemców nad władzami w Wilnie oraz kolejne decyzje, za którymi szły masowe aresztowania i egzekucje, utworzenie

w mieście getta, a później jego likwidację, oraz kwestię udziału zbiegłych Żydów w partyzantce.

Jedyna z referentek na tej konferencji – mgr Dorota Sierpacka, pracująca w Oddziale IPN w Łodzi, zaprezentowała referat pt. *Przyczynki do badań nad orzecznictwem sądów niemieckich w sprawach kontaktów polsko-żydowskich w Łodzi w okresie okupacji niemieckiej*. Na przykładzie jednego miasta i niemieckiego sądu specjalnego istniejącego od 1939 r., zajmującego się sprawami o charakterze gospodarczym, ukazała, jaką rolę odgrywało prawo i jego zaostrzenie oraz zastosowanie go przez sędziów w procesach, w których skazywano przedstawicieli ludności żydowskiej za kontakty z mieszkańcami spoza getta. Podobną tematykę (*Stosowanie represyjnych przepisów ustawodawstwa niemieckiego i sowieckiego na przykładach wybranych śledztw*) podjął prokurator Robert Kopydłowski z Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Warszawie. Na podstawie analizy spraw rozpatrywanych w Okręgowych Komisjach Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach i Krakowie, dotyczących okupacji niemieckiej, ale również sowieckiej w odniesieniu do miasta Lwowa, wraz z wybranymi przykładami, podkreślił, że stosowanie represji wobec Polaków przez Niemcy bądź ZSRR nie miało oparcia w prawodawstwie. Było natomiast uzależnione od ideologii. Ostatni z prelegentów w pierwszym dniu konferencji, dr Oleh Sawczuk z Łuckiego Narodowego Uniwersytetu Technicznego, zajął się istotnym problemem dotyczącym *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców w latach 1944–1945 według aktów normatywnych ZSRR*. Podkreślił, że podobnie jak w Niemczech, decyzje o przesiedleniach podejmowano najpierw w gronie partyjnym, a następnie były one akceptowane przez władze państwowe. Ustalenia te dotyczyły również Polaków mieszkających we wschodnich województwach II Rzeczypospolitej, którzy byli deportowani bądź musieli przyjąć sowieckie obywatelstwo, czy Ukraińców walczących po II wojnie światowej z władzami komunistycznymi na Ukrainie.

Po prezentacji referatów nastąpiła dyskusja. Uczestniczyło w niej wielu obecnych na sali historyków (dr hab. G. Berendt, prof. B. Musiał, dr hab. Sławomir Kalbarczyk czy prok. R. Kopydłowski), jak i osoby przysłuchujące się zaprezentowanym poglądom (w tym Andrzej Słowik, przywódca łódzkiej „Solidarności” z lat osiemdziesiątych XX w.).

W drugim dniu konferencji referat nieobecnego dr. Wojciecha Wicherta z Oddziału IPN w Szczecinie pt. *Rozporządzenie z 4 grudnia 1941 r. o prawie karnym dla Polaków i Żydów na wcielonych do Rzeszy ziemiach wschodnich (Polenstrafrechtsverordnung)* zaprezentował dr S. Pilarski. Tym razem na podstawie analizy jednego aktu prawnego autor podkreślił zmiany w prawie karnym zmierzające do zaostrzenia kar dla Polaków i Żydów. Ponadto pochylił się nad zmienionymi przepisami zawierającymi szerokie pojęcia popełnianych przestępstw, co wynikało z decyzji Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (NSDAP) oraz ideologii, a było realizowane przez państwo. Kolejny referat, prof. Aleksandra Riepińskiego z Państwowego Uniwersytetu Społeczno-Pedagogicznego w Samarze, pt. *Artykuł 58 kodeksu karnego RFSRS i jego zastosowanie w represyjnym systemie w latach 1937–1945* został odczytany przez prof. Aleksieja Zacharczenko z Moskiewskiego Uniwersytetu Pedagogicznego z filii w Samarze. Autor przybliżył zawartość owego artykułu 58 i zaprezentował powody, z jakich stosowano kolejne paragrafy, na mocy których sądy skazywały nie tylko obywateli ZSRR na wieloletnie kary więzienia, pobyt w łagrze, lecz także na karę śmierci. W następnym wystąpieniu pt. *Kodeks karny RFSRS i praktyki represyjne wobec Polaków i obywateli polskich w latach 1937–1945* prof. A. Zacharczenko przedstawił politykę wobec obywateli polskich od zajęcia części obszarów II Rzeczypospolitej w 1939 r. po kwestię aresztowania i procesu 16 w Moskwie również na przykładzie wybranych jednostek. Kolejny z prelegentów, dr hab. S. Kalbarczyk z IPN w Warszawie, wygłosił referat pt. *Sowieckie instytucje wymiaru sprawiedliwości i ich udział w represjach wobec obywateli polskich w latach II wojny światowej. Zarys problematyki*. Zaprezentował w nim system sądownictwa obowiązujący w ZSRR od czasu powstania owego państwa do 1945 r. z uwzględnieniem wysokości orzekania kar i specyfiki sowieckiego systemu karania obywateli własnego kraju oraz z innych państw.

W ostatniej części konferencji wystąpił prof. Ēriks Jēkabsons z Uniwersytetu Łotwy w Rydze z wykładem pt. *Represje sowieckie w okupowanej Łotwie w latach 1940–1941: przypadek Polaków*. Przedstawił on losy największej mniejszości na Łotwie w okresie sowietyzacji, okupacji niemieckiej aż do przyłączenia tego kraju do ZSRR wraz z przykładami Polaków, którzy aktywnie przeciwstawiali

się kolejnym najeźdźcom. Ostatnim z prelegentów był dr Dariusz Rogut, dyrektor Oddziału IPN w Łodzi i wykładowca w Akademii Sztuki Wojennej w Rembertowie, który w swoim wystąpieniu pt. „*Lex retro non agit*” a sowiecka rzeczywistość prawna. Wyroki Kolegium Specjalnego NKWD wobec aresztowanych w Wilnie oficerów Wojska Polskiego w latach 1940–1941 zajął się losami Polaków, którzy znaleźli się pod okupacją sowiecką i byli aresztowani, a następnie skazywani za czyny popełnione jeszcze wtedy, gdy byli obywatelami II Rzeczypospolitej, w tym oficerów Wojska Polskiego pozostałych w Wilnie po agresji sowieckiej we wrześniu 1939 r.

Po wystąpieniu ostatniego z prelegentów rozpoczęła się dyskusja nad wątkami, które znalazły się w wystąpieniach referentów. Brali w niej udział: dr hab. G. Berendt, prof. B. Musiał, prof. Ē. Jēkabsons, prof. A. Zacharczenko, prof. S. Kalbarczyk, dr D. Rogut, dr A. Bubnys, jak również uczestnicy przysłuchujący się wygłaszanym referatom.

MICHAŁ KOBIERECKI

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ*

 <https://orcid.org/0000-0001-6111-6646>

* Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi, e-mail: m.kobierecki@vp.pl